

Дослідження деструктивного комунікативно-мовленнєвого впливу в контексті завдань комплексної психолого-лінгвістичної експертизи

Анна Боженко

судовий експерт сектору психологічних досліджень мовлення, лабораторія лінгвістично-психологічних досліджень, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Київ, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0009-0002-0326-3618>, e-mail: daffna78@gmail.com

Досліджено механізми деструктивного комунікативно-мовленнєвого впливу в контексті завдань комплексної психолого-лінгвістичної експертизи. Обґрунтовано необхідність інтеграції психологічної та лінгвістичної складників.

Ключові слова: деструктивний комунікативно-мовленнєвий вплив; комплексна судова психолого-лінгвістична експертиза; маніпуляція; сугестія; інтенція адресанта; перлокутивний ефект.

Research into Destructive Communicative-Speech Influence in the Context of Comprehensive Psychological and Linguistic Examination Tasks

Anna Bozhenko

The article explores the mechanisms of destructive communicative-speech influence within the context of comprehensive psychological and linguistic forensic examination. The need to integrate psychological and linguistic components into a unified methodology is substantiated.

Keywords: destructive communicative-speech influence; comprehensive forensic psychological-linguistic examination; manipulation; suggestion; addresser's intention; perlocutionary effect.

Із початку 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році, українська судова експертиза зіткнулася зі стрімким зростанням кількості комплексних психолого-лінгвістичних експертиз у провадженнях, пов'язаних з державною зрадою, колабораційною діяльністю, пропагандою та розпалюванням ненависті. Специфіка таких матеріалів полягає у складних семантичних конструкціях, що поєднують лінгвістичний і психологічний виміри впливу, тому встановлення комунікативної інтенції адресанта, виявлення маніпулятивних стратегій та оцінка потенційного деструктивного впливу потребують інтегративного підходу [1].

Мета дослідження полягає в актуалізації науково-методичних напрацювань, аналізі психологічних ознак та інструментів деструктивного комунікативно-мовленнєвого впливу, обґрунтуванні інтеграції психологічного та лінгвістичного складників в уніфіковану методику комплексної психолого-лінгвістичної експертизи дослідження такого впливу.

Деструктивний вплив призводить до зміни ціннісних орієнтирів, пригнічення критичного мислення та формування патологічних

поведінкових програм, а також спонукає до суспільно небезпечних дій [2, 3]. У пропагандистській комунікації він реалізується через такі психологічні механізми: сугестію — некритичне сприйняття інформації в обхід раціонального аналізу [3]; маніпуляцію — прихований вплив, що формує в адресата наміри, які не відповідають його справжнім інтересам [4, 5]; дегуманізацію — позбавлення соціальної групи людських характеристик через систему мовних образів [5]; індоктринацію — систематичне впровадження ідеологічних концептів шляхом повторення та унеможливлення альтернативних інтерпретацій [3]; емоційне зараження — передачу певного емоційного стану адресату, що мінає стадію раціонального осмислення та підвищує навіюваність аудиторії [6].

До основних інструментів деструктивного комунікативно-мовленнєвого впливу, спільною психологічною ознакою яких є спрямованість на обхід критичного мислення адресата та формування певних настанов, емоційних реакцій і поведінкових патернів, належать: перекручування фактів і фабрикація, апеляція до страху, стереотипізація, мова ненависті,

техніка «ярлика», апеляція до псевдоавторитету, інформаційне перевантаження, техніка «розщеплення реальності», апеляція до жертовності та віктимізація [5—7].

Психологічний складник комплексної психолого-лінгвістичної експертизи є самостійним і необхідним компонентом аналізу, оскільки лінгвіст установлює «що сказано» (об'єктивний семантичний і структурний зміст мовлення), тоді як психолог — «навіщо це сказано і з яким розрахунком на свідомість адресата», тобто інтенційну та впливову спрямованості комунікативно-мовленнєвої діяльності. Із правових позицій, ця відмінність є принциповою, оскільки інтенція, умисел і мета дії є ознаками складу злочину. Завдання експерта-психолога систематизують за такими рівнями аналізу: *інтенційності* — чи є сукупність прийомів результатом цілеспрямованих усвідомлених дій [8, 9]; *механізмів впливу* — ідентифікація сугестії, маніпуляції, дегуманізації тощо [3, 4]; *потенційного перлокутивного ефекту* — оцінка впливу контенту на сприйняття, емоційні реакції та поведінку цільової аудиторії; *деструктивності* — обґрунтована оцінка рівня руйнівного впливу [1].

Ефективна комплексна психолого-лінгвістична експертиза — це чітке розмежування і, водночас, системна взаємодія компетенцій фахівців двох галузей. Такі феномени як інтенція мовця, маніпулятивні риторичні прийоми однаково перебувають у полі як лінгвістичного, так і психологічного аналізу, що уможливорює верифікацію висновків різними методами. Тож «комплексність» реалізується не як механічне поєднання паралельних досліджень, а як синтез, що дає якісно нове знання, неможливе в межах жодного з підходів окремо [1, 10].

Отже, деструктивний комунікативно-мовленнєвий вплив є складним багаторівневим феноменом, а його дослідження потребує комплексного підходу, що поєднує інструменти лінгвістики, психології, а також соціальних комунікацій. Психологічний складник комплексної психолого-лінгвістичної експертизи, охоплюючи аналіз механізмів впливу, установлення ознак інтенційності, оцінку потенційного перлокутивного ефекту, є самостійним і незамінним, а стандартизація методологічного підходу через розроблення уніфікованої

комплексної методики дослідження такого впливу є нагальною умовою для забезпечення об'єктивності, відтворюваності та правової значущості висновків експертів.

Перелік джерел посилання

1. Долинківська С., Литвиненко Е. Комплексна психолого-лінгвістична експертиза у контексті збройної агресії РФ проти України: виклики та перспективи розвитку. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : мат-ли VII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10.12.2025). Київ, 2025. С. 118—124.
2. Волинець П. П. Критерії прихованого психологічного впливу. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Т. 7 : Екологічна психологія. 2010. Вип. 22. С. 15—20.
3. Петрик В. М. та ін. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / за заг. ред. Є. Д. Скулиша. 2-ге вид. Київ, 2011. 248 с.
4. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу : монографія. Київ, 2008. 216 с.
5. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу : навч. посіб. Київ, 2007. 448 с.
6. Калмикова Л. О. та ін. Психологія мовлення і психолінгвістика : навч. посіб. / за заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ, 2008. 245 с.
7. Панченко В. М. Інформаційні операції в асиметричній війні Росії проти України: підходи до моделювання. *Інформація і право*. 2014. № 3 (12). С. 13—16.
8. Даценко Є. Психолінгвістична експертиза: теоретико-методологічний аспект. *Мовний простір сучасного світу* : тези доп. IX Всеукр. наук. конф. студентів, аспірантів і молод. учен. (Київ, 30.05.2025). Київ, 2025. С. 67—70. URL: ukma.edu.ua (дата звернення: 04.04.2026).
9. Халявка Ю. Г., Тульвінська А. Ю. Дослідження мови та мовлення в судово-психологічній експертизі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2020. № 11. С. 141—146. DOI: 10.25264/2415-7384-2020-11-141-146 (дата звернення: 04.04.2026).
10. Герасименко О., Фесюнін В. Комплексні психолого-лінгвістичні експертизи під час розслідування фактів колабораційної діяльності. *Експертне забезпечення розслідування фактів колабораційної діяльності* : мат-ли міжнар. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 23.06.2022). Київ, 2022. С. 29—32. DOI: 10.36059/978-966-397-258-9-4 (дата звернення: 04.04.2026).